

स्वामिभक्त खंडो बल्लाळ

यांचा

पोवाडा.

कितो झाले वीर रणधीर । कितो असतील । कितो होतील ।
परी बिनजोड खंडो बल्लाळ ! । ज्यानं पेटवला स्फूर्तिचा जाळ ।
अर्पुनी बहिण, बाळ, घरदार ॥ ध्रु० ॥

—: १ :—

फितुरीचा जाळ भडकला । रायगड किल्ला । त्यांत
बळि पडला । राज्याचा कळस गळून गेला । भगवा झेंडा ही
खाली गळला । आशेचा चक्काचूर झाला ! ॥ फितुरीच्या धरणी-
कंपानं । त्रस्त होऊन । धीर सोडून । बुरुज धडाधडा खाली
पडला । घाक फितुरीचा जबर त्याला । दऱ्याखोऱ्यांत लपुन
गेला ! ॥ फितुरीची जहरी नागीण । डंखे जोरानं । म्हणून
अभिमान । पार सोडून निघुन गेला । नीच हृदयांना ऊत

आला । वेळ घुबडांचा सुरू झाला ! ॥ सूर्याजी पिसाळ गड-
करी । फितुरी करी । चरचरा चिरी । देशाची मान, झाला
बेभान । मानाचा मोह घालि शैमान । मानी लोकांची मुरगळे
मान ! ॥ किल्ल्याचीं दारं उघडलीं । कडी निसटली । मुंडकीं
थोडीं खालीं । पटापट पडली दारं आडवुन । कचाकच पाया-
खालीं तुडवून । किल्ल्यावर चढले यवन भडकून ! ॥ सिंहाचा
छावा, सिंहीण । होती वर दोन । कैद करि खान । आशेचा
दोर तुटून गेला । कोल्हा करि कैद सिंहीणीला । मशकानं सिंह
घरून नेला ! ॥ चाल ॥ शिवबांचें सिंहासन । मग छिन्नभिन
करून ! ॥ अगणीत लूट मारून । घेऊन सिंह सिंहीण ॥
खालीं भगवा झेंडा पाडून । त्याला पायाखालीं तुडवून ! ॥
उतरला झुल्फिकरखान । अगणीत फौज घेऊन ! ॥ चाल ॥
राजाराम हवा होता त्याला । खानानं विचार असा केला । कीं
“सापाचं पिळु सर्पांण आली हाताला ॥ आतां एक साप राहिला ।
जर धरिन एकदा मी त्याला । तर कायमचा तंटा संपला ” ।
असं म्हणून मोठ्या वेगानं खान चालला ॥ रायगडचा किल्ला
जंवा गेला । मराठ्यांनीं बेत तंवा केला । कीं “ जावं आतां
दूर जिंजीला । अन् ततं स्थापावं राज्य या वेळा ” । असं
म्हणून वेश पालटून सारा चालला ॥ राजाराम बैरागी झाला !
॥ चाल ॥ संताजी, धनाजी, वीर निराजी, शूर खंडो बल्लाळ, ।

असे वीर चालले बरोबर ॥ झाकावे अग्नि राखेनं । किंवा
भात्यानं विषारी तीर । तसे सारे भासले वीर । ॥ चाल ॥
दर मजल करित हे सारे गेले जिंजीला ॥ खान मागोमाग
चालला ॥ कडेकोट बंदोबस्त केला । जागजागीं पहारा ठेवला ।
घडाघडा जिंजीला गेला । अन् किल्ल्याला वेढा घातला । आंत
राजाराम कोंडला । पुढचं सारं सांगिन आतां पुढच्या चौकाला ॥ १ ॥

—: २ :—

सात वर्स वेढा लढविला । कितिक बळि दिला । व्यर्थ
पण गेला । खानाची फौज होती अनिवार । किल्ल्यांतिल लोक
झाला वेजार । दाणा दारुगोळा संपला पार ! ॥ तंवा पुढचा
विचार करण्याला । वीर झाला गोळा । राजाराम तेलला ।
“ गड्यानों ! आला कठिण हा काळ । भडकला मनीं चिंतेचा
जाळ । करूं काय बोला, खंडो बल्लाळ ! ॥ चाल ॥ रायगडच्या
किल्ल्याला वेढा बसला जेव्हां । मी होतो किल्ल्यावर तेव्हां ! ॥
तें निशाण भगवें उंच फडाडे जेव्हां । मी होतो किल्ल्यावर
तेव्हां ! ॥ रणशूर मराठा वीर । करीं धीर शीर । कडाडे जेव्हां ।
मी होतो किल्ल्यावर तेव्हां ! ॥ निकराचे हल्ले चढवून । केलं
खानानं । हैराण जेव्हां । मी होतो किल्ल्यावर तेव्हां ! ॥ चाल ॥

येसुबाई आणि बाळाळ । शत्रुच्या तोंडों लोटून । जीवाची
आशा धरून । मी आलों खालीं पळून ! ॥ तीं दोघं शत्रुच्या
दारीं । कंठितीं काळ दुःखानं ! ॥ चाल ॥ माझ्यासाठीं तुम्ही
हो सदा झुरता अंतरीं ॥ माझ्यासाठीं तुम्ही हो पडला दुःख-
सागरां ! ॥ चाल ॥ धिःकार राजारामा ! तुला । मर जा,
दुर्बळा ! । व्यर्थ जन्मला । सूर्याच्या पोटीं शनी झालास ! ।
अजून नामर्दा ! कां रे जगलास ! । झाला रे शिवराईचा ह्रास ! ”
॥ चाल ॥ खंडोजी बोलला राजाला । “ महाराज ! आपणच
जर असा धोर सोडला । तर दुसऱ्यांनीं करावं काय बोला ।
धनाजीनीं गनिम जेर केला ! । संताजी झोंवे शत्रुला । सारा
मुलुख परत मिळविला ! । हे सारं ठाव आपणाला । ग्रहणाचा
मोक्षकाळ आला । असं आतां वाटतं आम्हांला । मराठ्यांची
फौज आली आहे याच बाजूला ॥ धनाजीची गांठ घेण्याला ।
बहिरोजी आधींच आहे गेला । मी ही जाईन तिकडं उद्यांला ।
यश येवो माझ्या हाताला ” । मग राजाराम बोलला, । “ धन्य !
धन्य ! खंडोजी ! यश येइल तुम्हांला ॥ तुमच्यासारखे वीर
मदतीला । म्हणून जरा आशा वाटती जीवाला । चला लागी
आपल्या कामाला ” । असं राजाराम बोलला । पुढचं सारं
सांगिन आतां पुढच्या चौकाला ! ॥२॥

—: ३ :—

दुसरे दिवशीं उठुन पहाटेला । करून वेश न्यारा ।
फिल्ल्याखालीं चालला । दैवाचा होता उलटा वारा । खानानं
ठेवला होता डोळा । खंडोजी बंदिवान झाला ! ॥ दरादरा नेलं
ओढीत । फटके मारीत । एका भुयारांत । डांबून ठेवलं खंडो-
जीला । ऐन वेळेला घात झाला । संकट आणी संकटाला ! ! ॥
तोफेचे जंजीर कंठीं । मारिती मिठी । अशी जणु भेटी । कर्षीं
लाभली नाहीं जन्मांत । म्हणून मावेना हर्ष गगनांत । खळ-
खळ-खळा गाणं गातात ! ॥ हातवेडी पायवेडी दोन्ही । सल्या
बहिणी बहिणी । जहरी नागिणी । बसल्या हातीं पार्यो विळखे
धाडून । नागानं (जंजिरानं) धरला कंठ आंवाळून । जणु नाग-
लोका नेलं ओढून ! ॥ चाल ॥ भुयाराच्या आंतल्या बाजूला ।
सात खांब होते भिंतीला । एक वेडी दरेक खांबाला । लोंबत
होती खळखळा । कपाळाची कवटी लटकली एका वेडीला ॥
पायाचीं हाडकं लोंबलीं दुसऱ्या वेडीला ॥ मासाची दुर्गंधी
आली तिसऱ्या वेडीला ॥ दातांच्या कवळ्या लोंबल्या चवथ्या
वेडीला ॥ हाडकांचा सांगाडा होता पांचव्या वेडीला ॥ जरा
वेळानं खान मग आला । आणि बोलला शूर वीराला ॥ “ कोण
तूं ? काय तुझं नांव ? ” । खंडोजी वीर बोलला । “ माझं नांव

ठाव नाही मला ” । चाबकाचा फटकारा दिला । “अरे ! कोण तू ? काय नांव तुझं ? ” । “ माझं नांव ठाव नाहि मला ” । चाबकाचा फटकारा दिला । कोलदांडा घातला पायाला । “कोण तू ? काय तुझं नांव ? ” । “ माझं नांव ठाव नाहि मला ” । पुन्हां चाबकाचा फटकारा दिला । त्यासरशी रक्ताची धार उडली चिळचिळा ॥ रक्ताचा लोट चालला ! मग खान त्याला बोलला । “ बच्चाजी ! दहा दिवस मुदत रे तुला । तेवढ्या वेळांत जर नाही सांगितलंस् नांवाला । तर-तर बघ त्या जळत्या भट्टीला । त्या वरती भाजिन तुला ” । असं म्हणून खान चालला । मग खंडोजी बोलला आपणाला । “ जरि मेलों-तरि फिकिर नाही मला । पण कार्यघात जाहला । आतां कोण भेटेल बरं मला ! ! बहिरोजी माझा जर आला । तर त्याला सांगिन पुढच्या मार्गाला ! ” । असं म्हणून खंडो बल्लाळ पडला भूमिला ! ॥३॥

—: ४ :—

धनाजीची गांठ घेऊन बहिरोजी आला । पर कळलं त्याला खंडोजी कैद हो झाला । जिथं ठेवलं होतं बापाला तिकडं मग गेला । पर गेला जड पायानं खिन्न बहु झाला ! ॥ तत होता पहारेकरी यवन । पांच मोहोरानं । त्याला वश करून ।

बहिरोजी भुयारांत शिरला । खंडो बल्लाळ त्याला दिसला । होता रक्तानं माखलेला ! ॥ बहिरोजीबाळ पाहून । आलं गंही-वरुन । मोठ्या प्रेमानं । भेटि कडकडून बहिरोजीला । प्रेमाचं भरतं आलं त्याला । जणु आवसेच्या रात्री आला । बहिरोजी चंद्रच उदयाला ! ! ॥ चाल ॥ बहिरोजी बोलला पिताजीला । “ मुलखाचा बंदोबस्त केला । किल्लयावर किल्ला सर केला । मराठा जिंजीजवळ आला । पंधरा हज्जार मावळा आला । जावं आतां पुन्हां साताऱ्याला । पण धकाधक्कीचा मामला झाला । चटकन करा मसलतीला । नाहीतर बार फुकट गेला ’ । असा घनाजीचा निरोप झाला । ऐकावं र दादा ॥ चाल ॥ अशावेळीं वाटतयं मला । कीं तुम्हीं जावं निघुन या वेळा । मी राहतों तुमच्या जागेला । जंजीर धावा तो मला । पायवेडी माझ्या पायाला । आतां घाला उशिर हो झाला । मानेवर ठेवा तो गोळा । कांटेरी पट्ट्यावर मला । आतां उभा राहुघा, सरा । पोशाख तुम्ही हा करा । अन् भुयारानं बाहेर चला । नका आतां उशिर करू बाबा ! लवकर चला ! ” ॥ चाल ॥ बाळाचं बोलणं ऐकून । खंडोजी गेला करपून ॥ वाघाच्या तोंडीं लोटून । बाळाला जाईल कोण ! ॥ चाल ॥ खंडोजी बोलला बाळाला “ माझ्या लेकरा ! ॥ मृत्युच्या तोंडीं देउन जाउ काय तुला ! ॥ लावीन काळोखी बाळा ! पितृधर्मांला ! ॥ काय देव स्वर्गांतुन

बाळा ! म्हणतिल मला ! ॥ चाल ॥ हा काळाकुट्ट जंजीर ।
 सोसवेल तुज कां बाळा ॥ हि पायवेडी काटेरी । सोसवेल तुज
 कां बाळा ! ॥ हा मानेवरचा गोळा । तुज करील वेडा बाळा
 ॥ चाल ॥ हा पत्रा बघ काटेरी । हा बसेल पायाखालीं । पायाची
 होइल होळी । यमपुरी खास ही बाळा ! ॥ सुकुमार तुझ्या
 देहाला । हाल मुळीं ठाउक नाहीं ॥ तारुण्य तुझे रे पुरतें ।
 तें अजून फुललें नाहीं । आईस तुझ्या तूं प्यारा । तुजवीण
 चैन तिज नाहीं ॥ चाल ॥ जा झडकरि येथुनि बाळा ! । तूं
 लहानसा वेल्हाळा ! । हें भुयार भिववी काळा । काळोख किती
 हा पाही ” ॥ चाल ॥ बापाचं बोलणं ऐकून । बहिरोजी बोलला
 धीरानं ॥ चाल ॥ “ देहाची परवा काय मला ! । वेडिचा
 त्रास जरि झाला । तरि देइल देव धीराला । सोन्याची संधी ही
 मला । आणीबाणीच्या या वेळेला । जा, तुम्हो भेटा राजाला ।
 आणि पुढचा विचार हो करा । सोशीन सारीं संकटं, बाबा
 हो चला ” ॥ खंडोजीनं पोशाख केला । अन् झटकन निसटून
 गेला ! । देहानं बाहेर जरि गेला । तरि मनानं बहिरोजी
 बाळाजवळ राहिला ! ॥ असो ! आतां ऐका गोष्टीला । झपा-
 झपा किल्लयावर गेला । ते दिवशीं रात्रीं काय घडलं । तें सारं
 सांगिन आतां पुढच्या चौकाला ॥ ४ ॥

—: ५ :—

दिवसाची पाळी संपली । रात्र मग आली । पृथ्वीवर
 घाली । काळाचं काळकुट्ट पांघरूण । झोपेनं गेली सृष्टि गुंगून ।
 गेली हो मध्यरात्र उलटून ! ॥ सामसूम झाली पाहून । रात्रीं
 उठून । संधी साधून । खंडोजी बुरुजाजवळ गेला । खालीं
 उतरायचा वेत केला । खालीं शिर्क्यांचा होता पहारा ॥ रणवीर
 मर्द राणोजी । आणि गणूजी । शिर्के रणगाजी । खानाच्या
 होते मदतोला । तटाखालीं त्यांचा पहारा बसला । सूडाचा
 बाळ जाळि तनुला ! ॥ माणसाची चाहुल ऐकून । गणुजी
 शिर्क्यानं । वरतो पाहून । एक धनुष्याला बाण लावला । सूं
 सूं करीत वरती गेला । थाडकन् लागला खंडोजीला । पायां-
 तुन बाण घुसुन गेला ! ॥ चाल ॥ पायाला जखम जी
 झाली । त्यासरशीं तिरमिरी आली ! ॥ हातांतुन सुटली दोरी ।
 आदळला भूवर खालीं ॥ चाल ॥ राणोजी शिर्के जवळ गेला ।
 आणि जंवा पहातो न्याहाळून त्याला । तंवा खंडोजो त्याला
 दिसला । राणोजी तंवा बोलला । “ कोण ! चिटणीस ! अरे ! अरे !
 तुम्हांला बाण मारला ! । पण इतक्या रात्रीं इकडं कुठं आला ? ।
 चिटणीस ! क्षमा करा मला ” । खंडोजी बोलूं लागला । “ तुम-
 च्याकडंच यायचं होतं मला । खालीं येणार होतो धरुन

दोरीला । इतक्यांत तुम्हीच बाण मारलांत । आणि आणलंत खालीं हो मला । असो ! तुम्ही शूर मर्द हो झाला । पण करतां मदत यवनाला । सूडाच्या बुद्धीनं भान तुम्ही विसरला । ॥ शिरक्यांचं झालं शिरकाण जसं त्या वेळा ॥ तसं मारलं राजानं व्यर्थ कैक दुसऱ्याला ॥ हत्तीच्या पार्थी हो दिलं माझ्या बापाला ! ॥ वाघाच्या तोंडीं देण्याचा वेत आम्हांला ! ॥ अशा किती सांगूं गोष्टीला ? । पण तो सूड जर मनांत ठेवला । तर देशाचा घात जाहला ” । राणोजी बोलूं लागला । “ चिटणीस ! तुम्ही मारतां लांब लांब गप्पाला । पण स्वार्थ कुठं सोडला ? । तुमचीं वतन देतां काय मला ? । मग ऐकूं तुमच्या बोलण्याला । बाकी बोललों हें माफ करा ” । खंडोजी तंवा बोलला । “ वतनांची फिकोर काय मला ? । ही ध्या-दाभोळची कुचरीची वतनं दिलीं तुम्हांला ! ॥ आणि काय देऊं तुम्हांला ? ” । राणोजी शिकें चमकला ! । अन् खंडोजीला बोलला । “ चिटणीस, तुमचं बोलणं पटलं आम्हांला । काय काम करावं मी बोला ? ” । खंडोजी तंवा बोलला । “ उद्यां रात्रीं जाउद्या आम्हांला । तुम्ही जरा कानाडोळा करा । अन् मग यावं आमच्या मदतीला ” । “ ठीक करूं तुमच्या मनासारखं ” शिकें बोलला ! ॥ ५ ॥

—: ६ :—

दुसरे दिवशीं रात्रिला सर्वांनीं केली तयारी जाण्याची । गडाखालीं शिकर्यांनीं तयारी ठेवली उतरुन घेण्याची ॥

॥ चाल ॥ मध्यरात्रीचा काळ झाला । लोक सारा बुरुजा-जवळ गेला । पाळण्यांत राजाराम बसला । हळुहळु पाळणा खालतां गेला । जणु विमानाचा भास झाला । शिकर्यांनीं बंदो-बस्त केला । रातोरात त्यांनीं पळ्या मारला । घोडा तय्यार होता ठेवला । राजाराम घोड्यावरती बसला । वीर सारा घोडेस्वार झाला । वीजेपर दौड निघुन गेला । विजेचा कडकडाट झाला । पाउस मुसळधार आला । लोकसारा भिजुन चिंब झाला । नद्या ओढ्यांना पूर आला । चिखलानं रस्ता भरुन गेला । ऐकावं र दादा ॥ इतक्यांत मोठा बदल झाला । ढग सारा पार निघुन गेला । आकाशीं निळरंग आला । खेळ चांदण्यांचा सुरू झाला । ऐकावं र दादा ! ॥ चाल ॥ ऋष्यमूकगिरिवरुनी कां ही वानर-सेना अवतरली । राजाराम महाराज बरोबर, राज्यलक्ष्मी हो अनुसरलो ! ॥ गिरिशिखरावर एक होउनी काय सिंह हे अव-तरले । सिंहासन शिवबांचें घेउनि वाऱ्यासम निघुनी गेले ! ॥ स्वर्गांतुन नररूप घेउनी दैवी गुण हे कां आले । आकाशांतुन आले भूवर कां हे तेजस्वी तारे ! ॥ चाल ॥ अशा वेळीं

सांगतों तुम्हांला । दोन तीन घटका रात्रिला । घनाजिच्या छावणीमंदि राजाराम पोहोचला ॥ आनंदी आनंद झाला ! । खंडोजी तंवा बोलला, । “ महाराज ! तुम्ही जावं आतां साता- ज्याला । मी जातों परत जिंजीला ” । मग राजाराम बोलला, । “ कां ! असं कां । कारण समजु द्या मला । सोडून इथं तुम्हांला काय जावं आम्ही साता-ज्याला ? । ही गोष्ट शक्य नाही मला ” । खंडोजी बोलू लागला । “ महाराज ! बहिरोजी माझा भुयारांत आहे कोंडला ॥ आतां सोडवीन मी त्याला । मग येईन आपल्या चरणाला ” । मग राजाराम बोलला । “ चिटणीस ! जीवांत जीव आहे तंवर ही गोष्ट शक्य नाही मला । चला सगळे जाऊं जिंजीला । आणी आणूं बहिरोजीबाळा । मग सारे मिळून आपण जाऊं आपल्या देशाला ” ॥ जिंजीला जाण्याचा बेत सर्वांनी केला ! ॥ ६ ॥

—: ७ :—

फौजेचा लोंढा परतला । जिंजीवर आला । हल्ला मग केला । झाली यवनांची दाणादाण पार । अचानक छापा आला जोरदार । झाले भयभीत यवन सरदार ! ॥ रक्षाचे पाट वाह- वून । मुंडकी कापून । किल्ला सर करून । मराठा किल्या-

वरतीं गेला । टोंकावर भगवा झेंडा चढला । चढला पर खाली गळून आला ! ! ॥ भुयाराच्या जवळ जाउन । कुलपं काढून । दार उघडून । खंडोजी भुयारांत गेला । आशेनं नेळ आंत त्याला । पण निराशेनं रस्ता बंद केला ! ॥ चाल ॥ बहिरोजी- जवळ मग गेला । आणि लावला हात अंगाला । बहिरवनं हात झटकला ! । बहिरोजी बोलू लागला । “ कोण ? कोण माझ्या अंगाला हात लावतय ? । काय बाटवणार तुम्ही मला ! ? अरे ! प्राण गेल्या तरी वेहेत्तर ! पण सोडणार नाहीं धर्माला ” । असं बहिरोजी वीर बोलला । अन् झटकन खाळी हिरकणी त्यानं ते वेळा ! ! ॥ खंडोजी तंवा बोलला । “ बाळ ! खंडोजी रे मी ! तुझा बाप ! । मराठ्यांनीं किल्ला सर केला । अन् सोडवायला आलों आम्ही तुला ” । असं म्हणुन घड पोटाशीं धरलं बाळाला ! ॥ बहिरोजी बाळ बोलला । “ कोण ! बाबा ! ” । सुसकारा लांब टाकला ! । “ बाबा ! बाटवणार होते आज मला । मला वाटलं बाटवायलाच कोण आला । म्हणून आत्तांच गिळलं विषाला । आतां हें विष घेऊन जाणार मला । असं सांगा बाबा ! आईला । कां ‘ बाळ तुझा मरुन ग गेला ! ॥ चाल ॥ देशासाठीं बाळ बळि दिला । पाणी आणूं नको होव्याला ग ॥ मरणाला बाळ नाहीं भ्याला । त्यानं हंसता क्षमता जीव दिला ग ॥ फुललेलं जसं काहीं फूल । तसं होतं

शाहीर राजाराम

आनंदी मूल ! ॥ बाळ तुझा देवाघरिं गेला । दुनियेंत अमर
पण झाला ! ग, ॥ चाल ॥ असं सांगा बाबा ! आईला ” ।
बाळानं डोळा फिरविला । मिठी मारली त्यानं बापाला । किती
गचके बसले मानेला । देहाची वेडी तोडून प्राण चालला ! ॥
बहिरोजी हिरवाचार झाला ! । स्वातंत्र्य रडलं खळखळा । सौंदर्य
रडलं दळदळा । कौमार्य रडलं घळघळा । स्वातंत्र्यदेविचा
प्यारा हिरा हरपला ! ! ॥ ७ ॥

—: ८ :—

प्रियपुत्राचें प्रेत पाहुनी शोकानळ भडकला । खंडोजी
जळून खाक जाहला ! ॥ ठिकऱ्या ठिकऱ्या पार जाहल्या हृदयहार
करपला ! । डोळ्यांतुन अश्रुलोट चालला ! ॥ शब्दरूप घेउनी
मनांतिल दुःखभार उसळला । फोडुनी कंठनाळ चालला ! ॥
खिन्नमुखांतुन शब्द उमटला म्हणे, “ बाळ राजसा ! । असा
तूं गेलांसी रे कसा ! ॥ चाल ॥ लहानाचा मोठा मी केला !
रे बाळा ! ॥ तुज मांडीवर खेळविला ! रे बाळा ! ॥ तुज घांस
काडुनी दिला ! रे मी बाळा ! ॥ चाल ॥ मृत्युमुखीं मी तुला
लोटिला दुष्ट मीच पाडसा ! । आवरूं दुःखभार हा कसा ? ॥
चंद्राविण ती रात्र जशी की कमळाविण कमळिणी । तशी तव

माता तुज वाचुनी ! ॥ चाल ॥ डोळ्यास तिरमिरी आली ।
आदळला भूवर खालीं ॥ शुद्धबुद्ध सारी गेली । हृदयाची होळी
झाली ! ॥ जगण्याची आशा मेली । प्रेतकळा तनुला आला
॥ चाल ॥ जरा वेळ गेल्यावर आला । खंडोजी वीर शुद्धीला ।
मग राजाराम बोलला । “ खंडोजी ! शोक बहु झाला । सर्वस्व
दिलंत देशाला । वडिलांनीं स्वामिभक्तीचा झेंडा लावला ॥ संतु-
माई तुमची हो बहिण आली कामाला ! ॥ किती कष्ट तुम्ही
भोगले—ठाव हें मला ॥ वणवणा तुम्ही भटकला । अनवाणी
पार्थि हिंडला । फटक्याचे वण अंगाला । राखेचा तोबरा तोंडाला ।
अशा किती सांगूं गोष्टीला ? । आज पोटचा गोळा बळि दिला ।
हा कळस तुम्ही चढविला ! । बहिरोजी नष्ट जरि झाला ।
तरि कीर्तीचा झेंडा फडकला । त्रिभुवनीं अमर जाहला ” ।
असं राजाराम बोलला । मंत्राग्नि प्रेताला दिला । बहिरोजी गेला
स्वर्गाला । पण शूरवीर तरुणांच्या हृदयिं बिंबला ! ॥ चाल ॥
स्वातंत्र्याच्या क्षितिजावरती प्रभु—तारे झळकती । होउनी अमर
जर्गी राहती ! ॥

नरसप्रभु, मुलगा दादाजी, । मुरारबाजी तो रणगाजी, ।
बाजीप्रभुही देशाकार्जी, । बाळाजी आवजि, खंडोजी, । खंडो-
जीमुत तो बहिरोजी, । कैक असे हो झाले फर्जी । ज्यांच्यावर

खंडो बल्लाळ

कीर्तीची मर्जा । कधी न झाले ते हलगर्जा ॥

प्रभुलोकानां कमाल केली । स्वातंत्र्याच्या झेंड्याखाली ।
निजरक्ताची नदी बनविली । मुंडक्यांची तटबंदी केली । देहांची
कारंजी उडविली । मासांची बळिदाने दिधली । स्वार्थाची खांडोळी
केली । देशासाठी कुडी वाहिली ! ॥ चाल ॥ खंडोजी वीर
रणगाजी, । अहो बहिरोजी, । माझी ही अर्जा । मोहुनी तुमच्या
प्रतापाला । वर्णाय तुमच्या पोवाड्याला । शाहीर पांडुरंग
आला । करुनि ध्या गोड कवनमाला ! ॥ ८ ॥

श्रावण व०, ८ १८५५.